

El Paral·lel: absència de la qüestió. De l'oblit a un debat sobre el seu estudi¹

Marc Geli Taberner

Escola Universitària ERAM
Factoria Cultural Coma Cros
Carrer de Sant Antoni, 1
edifici Kropotkin, 1a planta
17190 Salt (Girona)

RESUM: La rellevància que tingué, des de finals del segle XIX i fins a la Guerra Civil espanyola (1936-39), l'avinguda del Paral·lel, a Barcelona, contrasta amb el desinterès historiogràfic posterior per aquest espai. La seva importància depassa l'àmbit estrictament cultural, ja que constituí un epicentre interclassista de trobada social, d'oferta del nou oci de masses i que facilità la formació d'una nova «consciència barcelonina».

Amb algunes excepcions i malgrat la persistència d'una certa mística bohèmia i el record popular d'aquells anys. Recentment han aparegut investigacions historiogràfiques més sistemàtiques sobre la socialització dels barcelonins al Paral·lel. És possible que aquest silenci sigui degut a una concepció força classista d'una sèrie d'intel·lectuals i professionals liberals, provinents majoritàriament del Noucentisme, que estigmatitzaren aquest espai i la seva producció cultural, però també s'hi ajunten una sèrie de

¹ Aquest article ha estat enriquit per diverses discussions conceptuals mantingudes en el grup de recerca europeu Pleasurescapes. Port Cities' Transnational Forces of Integration, finançat per la Humanities in the European Research Area (HERA). Primer de tot, vull fer arribar el meu agraïment als seus integrants. Per a més detalls, consulteu <https://heranet.info/projects/public-spaces-culture-and-integration-in-europe/pleasurescapes-port-cities-transnational-forces-of-integration/> (en línia) (consulta: 1 juny 2022).

Marc Geli Taberner, El Paral·lel: absència de la qüestió. De l'oblit a un debat sobre el seu estudi. *Cercles. Revista d'Història Cultural*, 26, 13-41 ISSN: 1139-0158. ISSN-e: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2023.26.1001. Data de recepció: 9/06/2022. Data d'acceptació: 20/12/2022.

mgelicus@gmail.com | orcid.org/0000-0003-1138-6677

factors menys explícits, com ara el menor desenvolupament de la història de la sociabilitat a Catalunya i a Espanya.

Les fonts a partir de les quals s'ha investigat fins ara el Paral·lel són essencialment literàries: memòries, diaris, etc. Malgrat la seva evident importància, però, cal treballar amb altres tipologies de fonts per tal de complementar una informació que no deixa de ser subjectiva, una característica reforçada per la preferència del relat de l'experiència i la força de conceptes d'antropologia en la historiografia cultural actual. És per aquest motiu que l'autor aposta en aquest article per trobar un punt d'equilibri en la recerca sobre el Paral·lel o altres «districtes de plaer»: donar major importància a les fonts de caràcter quantitatiu i proposar una contenció més gran a l'hora de donar preferència a elucubracions de caire més teòric i antropològic. Ara bé, l'estudi d'aquesta mena de sociabilitat que es donava al Paral·lel, de caràcter tan informal, és un hàndicap important a l'hora d'estudiar-la, ja que les evidències són fragmentàries i no tan abundants com les que deixa una sociabilitat de caire formal, com la dels ateneus o les associacions.

PARAULES CLAU: Paral·lel, oci, masses, classes populars, història de la sociabilitat.

EL Paral·lel: absence of the question.

From oblivion to a debate on its study

ABSTRACT: The relevance of Paral·lel avenue in Barcelona, from the end of the 19th century until the Spanish Civil War (1936-1939), contrasts with the following lack of interest of the historiography regarding this space. Its importance surpasses the cultural field, because it became an interclassist social meeting point where a massive new leisure offer could be found and which eased the appearance of a new “Barcelonian consciousness”.

With some exceptions and despite the persistence of a certain bohemian mystique and the popular memories of those years, only recently have which certain more systematic historiographical investigations appeared, related to the socialization of the Barcelonians in Paral·lel. It is possible that this neglect is due to a classist point of view linked to a group of thinkers and liberal professionals, who came mostly from the Noucentisme move-

ment and stigmatised this place and its cultural production. But it is also due to a series of less explicit factors, such as the back of development of the history of the sociability in Catalonia or Spain.

The sources that have been used to investigate Paralel are basically literary ones: memoirs, newspapers, etc. Despite their obvious importance, we need to work with other typologies to complement information which in the end is subjective, a characteristic reinforced by the supremacy of the experience account and the strength of anthropological concepts in the current cultural historiography. For this reason, the author suggests finding a balance point in the research of Paralel or similar “district pleasures”: to give more importance to quantitative sources and exercise greater containment regarding the supremacy of more theoretical and anthropological thoughts.

However, the study of the type of sociability which took place in Paralel avenue, an informal one, is significantly handicapped. The evidence is fragmentary and not so abundant as the evidence left by more formal sociability, such as the athenaeums or associations.

KEYWORDS: Paralel, leisure time, masses, popular classes, sociability history.

Marc Geli Taberner (Barcelona, 1991) ha estat investigador doctoral a l'Escola Universitària ERAM - Universitat de Girona i ha format part del projecte «Pleasurescapes. Port Cities' Transnational Forces of Integration», finançat per la Humanities in the European Research Area (HERA). La seva investigació se centra en l'oci popular de masses en el Paralel i el Districte Cinquè de Barcelona, especialment durant els anys de la Primera Guerra Mundial.

Marc Geli Taberner (Barcelona, 1991) has been a PhD candidate at the Escola Universitària ERAM - Universitat de Girona and a member of the project “Pleasurescapes. Port Cities' Transnational Forces of Integration”, funded by Humanities in the European Research Area (HERA). His research focuses on the popular massive leisure at Paralel avenue and the Fifth District of Barcelona, especially during the First World War years.

Una Barcelona adaptada a la realitat finisecular europea

Entre finals del segle XIX i començaments del XX Barcelona ja havia consolidat plenament les característiques d'una ciutat industrial i moderna gràcies a una industrialització reeixida amb penes i treballs i amb algunes peculiaritats provocades per l'exigüitat del mercat intern espanyol, una indústria amb pocs recursos naturals i una preeminència molt marcada de l'empresa mitjana i petita. Aquest paradigma està fortament establert i acreditat en la historiografia catalana.²

Des de finals del segle XIX, coincidint amb la creixent ambició burgesa de perfilar Barcelona com una gran metròpoli mediterrània, europea i moderna, la ciutat havia quedat integrada ens els circuits internacionals del capital i el comerç mundials.

Com la resta de l'Occident d'entre finals del segle XIX i principis del XX, Barcelona visqué la crisi general finisecular occidental, més cultural potser que econòmica.³ Aquesta crisi tenia múltiples facetes

2 Només per posar alguns exemples clàssics de la historiografia catalana, citem el parell de volums de la col·lecció *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar: Josep FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, Barcelona, Edicions 62, 1998; Josep TERMES, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1999. Igualment, Joaquín Romero-Maura, per investigar l'obrerisme barceloní de finals del segle XIX i principis de segle XX, feu un aclaridor panorama de la situació industrial catalana i barcelonina a Joaquín ROMERO-MAURA, *La rosa de fuego: El obrerisme barcelonés de 1899 a 1909*, Barcelona, RBA, 2012. Per a una lectura de la industrialització catalana (amb èmfasi en el paper de la indústria cotonera) en el conjunt espanyol, em remeto al clàssic de Jordi NADAL *El fracaso de la primera revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona, Crítica i Ariel, 2009 (1a ed.: 1975).

3 És clar que la segona meitat del segle XIX va finir amb la crisi econòmica mundial del 1873 i la recuperació de la dècada dels noranta. Autors com Eric Hobsbawm destaquen, però, que la crisi es devia més aviat a un «canvi de ritme» de l'economia mundial, més relacionat amb una davallada de la rendibilitat. Un altre fet que cal destacar és la crisi dels valors burgesos que havien imperat durant tot el segle XIX i havien emmotllat els valors socials hegemònics, juntament amb la transformació de les funcions de la burgesia com a classe social. Vegeu Eric HOBSBAWM, *La era del imperio: 1875-1914*, Barcelona, Crítica, 1998.

que convergien a l'hora de qüestionar en la seva totalitat els valors i la moral burgesa: la modernització havia arribat.

Autors com Philipp Blom ja han fet una anàlisi prou detallada de la crisi finisecular occidental, que no fa més que agreujar-se a mesura que avança el segle XX, just abans de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), i que la primera postguerra accentuarà fins al paroxisme. Per aquest motiu no n'exposarem les característiques, però sí que voldríem destacar dos aspectes en relació amb l'oci: l'aparició d'una societat de masses i la importància cabdal de la ciutat com a focus irradiador d'aquesta modernitat.⁴

Una modernitat no centreeuropea

Blom defineix la modernitat prenent com a base les experiències dels països anglosaxons (sobretot) i germànics, així com les de França i, més puntualment, les d'Itàlia. Rússia (la tsarista i la soviètica) també té un paper en aquesta anàlisi, ja que serveix a l'autor per explicar l'aplicació de la modernitat en una societat endarrerida i com diferirà de l'experiència occidental. Per tant, la principal crítica que es pot fer a l'autor alemany és l'exclusió, en les seves anàlisis, d'altres realitats occidentals.

Blom, en aquest sentit, és el continuador d'una tendència historiogràfica que fixa un marc preferentment centreeuropeu i anglosaxó per definir la modernitat.⁵ L'exclusió d'altres realitats que adaptaren la modernitat, sobretot en el Mediterrani, no semblen justificades, sobretot si tenim en compte que es tracta d'un fenomen veritablement mundial.

4 Philipp BLOM, *Años de vértigo: Cultura y cambio en Occidente, 1900-1914*, Barcelona, Anagrama, 2010, i Philipp BLOM, *La fractura*, Barcelona, Anagrama, 2016.

5 Altres historiadors inscrits en escoles de pensament diferents de Blom també ho han fet. Vegeu, si no, i malgrat les seves virtuts, l'obra del ja esmentat Eric Hobsbawm.

És clar que llocs com Barcelona, Catalunya o Espanya s'adaptaren als temps moderns amb característiques pròpies. Catalunya no aporta elements originals al pensament europeu,⁶ però rep una producció cultural europea que adapta. Al mateix temps, la seva capital, Barcelona, esdevé un epicentre de producció de pensament i de consum cultural d'abast regional (català i, puntualment, espanyol), si bé es tracta d'una producció cultural no pensada per a un públic de masses.⁷

A més, Barcelona esdevé un focus de modernització no únicament per a Catalunya, sinó també per al conjunt espanyol, si bé amb algunes limitacions. Des de finals del segle XIX la societat civil⁸ barcelonina busca influir l'opinió pública i controlar certes institucions clau de la ciutat. Una tasca cada vegada més reeixida davant d'una societat creixentment desencantada de la política oficial de la Restauració, l'auge de la premsa de masses (entre 1850 i 1923 existiran a la ciutat fins a mil cent tretze publicacions periòdiques), l'empenta de l'associacionisme i una mobilització creixent. Al mateix temps, les eleccions de 1901 poden ser considerades les que inauguren la política de masses i l'agreuement de les problemàtiques causades per la democratització del règim liberal espanyol. Les festes multitudinàries de la Lliga Regionalista i els «berenars fraternals» llerrouxistes de fins a cinquanta mil persones són la prova fefaent de la modernització política i del protagonisme creixent de les masses en tots els aspectes de la vida social.⁹

6 Jordi CASASSAS YMBERT, *La fàbrica de les idees: Política i cultura a Catalunya del segle XX*, Catarroja, Afers, 2009, pàgs. 220-221.

7 *Ibidem*.

8 Entenem per societat civil la part de la societat no vinculada al món polític oficial, sovint organitzada segons diferents criteris d'afinitat i estructures, per aconseguir incidir en la política i la societat del seu temps.

9 Borja de RIQUER, «Los límites de la modernización política. El caso de Barcelona, 1890-1923», dins J. L. GARCÍA DELGADO, *Las ciudades en la modernización de España. Los decenios interseculares: VIII Coloquio de Historia Contemporánea de España*, Madrid, Siglo XXI, 1992.

Del nou oci liberal a l'auge del Paralel

Cal anar focalitzant l'anàlisi vers l'oci i el Paralel. Sense entrar en gaires disquisicions sobre l'oferta general d'oci en les societats industrials europees per falta d'espai,¹⁰ cal assenyalar tres variables que marquen l'oferta d'oci a Barcelona des de mitjan segle XIX fins a la dècada dels trenta: la industrialització, l'expansió de la ciutat i la conseqüent massificació.

La industrialització i l'arribada de la societat liberal generen noves demandes d'oci i noves possibilitats per a la ciutat: en una Barcelona encara enclaustrada dinsles muralles, el 1833 es posava punt i final al monopoli del teatre de la Santa Creu (més endavant, Principal) i començava la liberalització dels espectacles, ja que es van construir nous edificis als antics terrenys que molt sovint havien ocupat alguns convents.¹¹

L'enderrocament de les muralles de la ciutat va permetre, a partir de les dècades dels cinquanta i els seixanta, ampliar els horitzons de l'oci: no únicament va facilitar l'aparició d'espais dedicats exclusivament a l'oci, molt sovint d'una gran modernitat i elegància, com els cafès,¹² sinó que llocs com el passeig de Gràcia, la plaça de Catalunya i el Paralel es van constituir en zones de frontera d'una Barcelona en plena expansió urbanística on s'aplegà bona part de l'oci popular. El marítim, per la seva banda, experimentà un auge constant a mesura

¹⁰ Vegeu una panoràmica bastant completa del paper de l'oci en les societats contemporànies, enfocada des d'una vessant principalment sociològica, a Joffre DUMAZEDIER (ed.), *Ocio y sociedad de clases*, Barcelona, Fontanella, 1971. També és recomanable la lectura de Jorge URÍA, *Historia social del ocio: Asturias 1898-1914*, Madrid, Unión General de Trabajadores, 1996.

¹¹ Enric H. MARCH, *Barcelona Freak show*, Barcelona, Viena i Ajuntament de Barcelona, 2021, pàg. 34.

¹² Vegeu Paco VILLAR, *Barcelona, ciutat de cafès*, Barcelona, Viena i Ajuntament de Barcelona, 2013.

que va anar avançant el segle XIX i acabà entrant en conflicte amb les necessitats industrials i comercials de la burgesia barcelonina.¹³

Podríem encaixar (simbòlicament) l'ascens i la consolidació de la societat de masses barcelonina entre l'Exposició Universal de 1888 i la de 1929. En aquest període no només es van consolidar l'oci burges (respectable i oficial) i la seva oferta cultural, sinó que va tenir lloc la segregació definitiva entre aquest i la resta de l'oci.¹⁴

Així doncs, l'oci anomenat popular ho és perquè s'adequa al públic que el consumeix. A diferència de l'oci rural, més vinculat a les circumstàncies del camp i que podia néixer més internament de les classes populars pageses, el que trobarem al Paral·lel és un tipus d'oci vinculat al consum de masses, a la industrialització i a la urbanització, i que no ha estat generat majorment per les classes populars urbanes, sinó per una indústria cultural que busca aconseguir més marge de benefici gràcies a un públic ampli: és, consegüentment, un oci popular totalment capitalista i produït des de fora de la classe que el consumeix.

Malgrat tot, no considero que s'hagi de fer una contraposició entre l'oci rural i l'oci urbà, pretesament innovador i lliure de qual-sevol altra influència *per se*. Si alguna cosa deixen prou clares les memòries, les fotografies i els llibres que retraten els baixos fons de Barcelona, és que les festivitats de sants o altres de caràcter religiós o tradicional tenien un rol important en el Paral·lel i en els espais pròxims a aquest, incloent-hi els baixos fons.¹⁵ Per tant, cal assenyalar, més que una contraposició entre diferents tradicions culturals, una

13 Mercè TATJER, «La construcción del espacio costero (siglos XIX-XX). Del mundo portuario al mundo del ocio: el caso del puerto de Barcelona», dins. *Puertos y sistemas portuarios (siglos XVI-XX): Actas del Coloquio Internacional «El Sistema Portuario Español»*, Madrid, Ministerio de Fomento, Centro de Estudios y Experimentación de Obras Públicas, CEDEX, 1996.

14 Enric H. MARCH, *Barcelona Freak show*, pàgs. 40-41.

15 Luis CABAÑAS GUEVARA, *Biografía del Paralelo: 1894-1934*, Barcelona, Memphis, 1945, pàgs. 51-53.

juxtaposició d'aquestes tradicions. Aquest solapament de diversos divertiments ens hauria de servir per analitzar el seu creixent grau de cosmopolitisme. En aquest sentit, l'oci tradicional popular urbà (ja siguin els menjars en diversos aplecs de Montjuïc, ja siguin a la taverna)¹⁶ contrasta fortament amb l'oferta més cosmopolita i moderna propiciada per la neutralitat espanyola a partir de la Primera Guerra Mundial.

És en aquest context més ampli que cal capir la importància de l'avinguda del Paral·lel, o «Paralel·lo», d'acord amb l'argot de l'època. Malgrat que va ser concebuda des del principi en el Pla de Reforma i Eixample de Cerdà i es va inaugurar oficialment el 1894 amb el nom d'Avenida del Marqués del Duero, l'avinguda va ser des dels seus inicis una zona de «frontera»,¹⁷ allunyada de la ciutat físicament, però també mentalment.

La zona va tardar a edificar-se a causa dels perennes conflictes entre l'Administració municipal i els propietaris dels terrenys. Situada al costat de les Hortes de Sant Bertran (al peu de Montjuïc), alliberades de la jurisdicció militar el 1869 i les quals serien al mateix temps un dels nuclis irradiadors del futur Poble Sec (juntament amb la França Xica i l'Eixample de Santa Madrona),¹⁸ l'avinguda es convertí tant en un refugi per a transgressors de la llei i marginats com en un lloc on s'anà conformant lentament una zona d'oci peculiar. La immensa majoria de vegades, aquest oci constituïa un espectacle provisional, en barraques que havien de desaparèixer d'un moment a l'altre.

¹⁶ Vegeu un retrat molt detallat o costumista de les classes populars i baixes de l'època i la manera com vivien i es divertien, en alguna de les obres de Juli Vallmitjana.

¹⁷ Marc GELI TABERNER, «Mite i oci en el marge oblidat del Paral·lel – Entrevista a Enric H. March, Pablo Pérez i Jordi Rabassa», *Ab Origine*, 73, maig 2022 (en línia), <https://aboriginemag.com/entrevistes/mite-i-oci-en-el-marge-oblidat-del-paral·lel-entrevista-a-enric-h-march-pablo-perez-i-jordi-rabassa/> (consulta: 26 maig 2022).

¹⁸ Miquel BADENAS I RICO, *El Paral·lel: Nacimiento, esplendor y declive de la popular y bullanguera avenida barcelonesa*, Barcelona, Amarantos, 1993, pàgs. 67-68.

El Paral·lel esdevingué la gran artèria popular de la ciutat¹⁹ i es reforçà encara més amb l'acollida de tots els espectacles més o menys itinerants que foren foragitats del centre de la ciutat a finals del segle XIX. D'aquesta manera, no feia altra cosa que recollir i centralitzar una llarga tradició d'espectacles de barraques i fires, lligada sovint als elements circenses, meravellosos o grotescos, que des del segle XVIII trobàvem repartits per diferents llocs de la ciutat i que tenien un gran ressò popular.²⁰ La seva gran primera construcció fou el Circo Español, que ja augurava el viratge i l'adoració del públic del Paral·lel envers els espectacles teatrals. Això no vol dir que aquest espai no hagués estat ocupat anteriorment per construccions de caràcter més o menys temporal, totes elles relacionades amb l'esbarjo o amb altres serveis, com ara la restauració o les barberies, a uns preus realment assequibles per als sectors urbans més humils.²¹

Malgrat una certa memòria popular que té tendència a recordar els anys més cosmopolites de l'oferta cultural del Paral·lel, la veritat és que aquesta tingué una vida relativament curta. Fins al 1914, l'oci que pot trobar-se a l'avinguda i a l'actual districte de Ciutat Vella (una de les parts constituents del qual, el Raval —en aquell moment, i oficialment, el Districte Cinquè—, entrava en contacte amb el «Paralel·lo») és, d'acord amb diversos testimonis literaris de l'època, força tradicional.

19 Vegeu una primera aproximació al creixement, la consolidació i la importància del Paral·lel a Eduard MOLNER i Xavier ALBERTÍ, *Carrer i escena: El Paral·lel 1892-1939*, Barcelona, Viena i Ajuntament de Barcelona, 2012.

20 Tesi elaborada a partir d'Enric H. MARCH, *Barcelona Freak show*. Vegeu també: Marc GELI TABERNER, «Mite i oci en el marge oblidat del Paral·lel – Entrevista a Enric H. March, Pablo Pérez i Jordi Rabassa».

21 Vegeu Rossend LLURBA, *Història del Paral·lel: Memòries d'un home del carrer*, Barcelona, Comanegra, 2017.

En la ja esmentada *Biografia del Paralelo: 1894-1934* s'afirma que el Paral·lel del 1900 no era cap zona cosmopolita.²² Rossend Llorba, crític de teatre i autor d'unes memòries inacabades sobre el Paral·lel, recorda els inicis de l'oci popular a la falda de la muntanya de Montjuïc, abans de la construcció de l'avinguda, vinculats als berenadors, miradors i llocs semblants, dels quals n'esmenta uns quants: la Torre Forta, la Font Trobada, la Font d'en Coma, la Font del Geperut, el mirador de Satàlia, la Font del Gat, etc.²³ Lluny de la imatge d'una avinguda plena de llum i urbanitzada, és una via que a la dècada dels noranta del segle XIX encara no és transitable, és una «carretera plena de clots i fang», amb molta presència gitana i que aniria urbanitzant-se de mica en mica.²⁴ Els espectacles oferts es limiten a una amalgama de gèneres musicals típicament «nacionals» de gran acceptació, com la sarsuela.²⁵ La ràpida popularització del Paral·lel com a gran centre d'oci de les classes populars ajuda a entendre per què el primer gran local estable d'envergadura, el ja esmentat Circo Modelo Español («l'Espanyol»), es va inaugurar el 1892, dos anys abans de l'obertura oficial de la mateixa avinguda del Paral·lel, amb una capacitat per a mil vuit-centes persones i va atraure tota mena d'activitats lúdiques que es van desenvolupar al seu voltant (començaven ja a destacar els cinematògrafs). L'Ajuntament de la ciutat, davant una força tan incontrolable, va haver d'acceptar la nova situació que s'havia creat.²⁶

L'escriptor Juli Vallmitjana (1873-1937), el gran retratista de la Barcelona suburbial, va escriure algunes de les seves obres més reco-

22 LUIS CABAÑAS GUEVARA, *Biografia del Paralelo*, pàg. 57.

23 ROSSEND LLURBA, *Història del Paral·lel. Memòries d'un home del carrer*, pàg. 61.

24 *Ibidem*, pàgs. 62-63.

25 *Ibidem*, pàgs. 65-66.

26 EDUARD MOLNER I CLOSAS, *El Paral·lel fent país. Impacte i percepció de l'oferta escènica del Paral·lel 1892-1936*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2017, pàgs. 170-172.

negudes abans del 1910. El seu treball serveix per analitzar molts dels espais recurrents on les classes populars i les més marginals duïen a terme el seu oci, així com l'oferta gastronòmica i alcohòlica que s'hi feia. Les descripcions de Vallmitjana serveixen per confirmar la senzillesa i la rudesia dels passatemps de les classes populars. L'autor centra la seva atenció en els elements més marginals de la societat barcelonina i encabeix els protagonistes dels seus relats sobretot en el barri en el qual han nascut (especialment, la zona del Raval i les Drassanes). Les seves sortides a altres punts de la ciutat són escasses, però el Paral·lel hi apareix com un espai de passeig i esbarjo.²⁷

Vallmitjana descriu la decadència i la brutalitat dels escenaris lligats a la pobresa material i moral en què viuen els seus personatges. Així doncs, en la seva novel·la *La Xava*, després d'haver-se barallat les bandes del Marrà i del Pinxo, aquest darrer es refugia a la taverna La Mina (que existí de debò), en un dels carrers amb més mal nom dels baixos fons de Barcelona: el carrer del Cid.²⁸

L'assistència dels seus personatges a bars i tavernes és una constant i l'escriptor dona una importància central a aquests locals en la seva narrativa. Només cal que pensem en l'inici d'una altra novel·la seva, *De la ciutat vella* (1907), on ja en el primer capítol es recrea l'ambient d'oci popular en una taverna del barri, on es reunien «totes les forces vives del veïnat».²⁹ El predomini dels jocs de cartes, els balls populars (el *tablado*, per exemple), la música, els licors (el vi, la cervesa, l'aiguardent, el cigaló, el xerès o la cassalla) o el menjar (especialment el marí, com ara els bunyols de bacallà i d'arengada o les sardines escabetxades),³⁰ indica que no analitzem un esbarjo gens cosmopoli-

27 Juli VALLMITJANA, *La Xava*, Barcelona, Edicions de 1984, 2015, pàg. 192 (1a ed.: 2003).

28 *Ibidem*, pàgs. 13-19.

29 Juli VALLMITJANA, *De la ciutat vella*, Barcelona, Edicions de 1984, 2018, pàg. 17.

30 En la seva conferència «Criminalitat típica local», Vallmitjana complementa la descripció de l'alimentació bàsica de la petita delinqüència retratada en les seves novel·les,

ta, sinó que està lligat a uns costums força locals i «preindustrials»,³¹ més típics del segle XIX.

El Paral·lel era dinàmic, modern, i sobretot constituïa un espai popular d'oci informal, amb les seves ramificacions econòmiques i culturals en els barris contigus a l'avinguda, tots d'extracció humil: el Poble Sec, el Districte Cinquè (a partir de la dècada dels vint, conegut com a «Barri Xino») i Sant Antoni. El consum cultural d'aquest estrat social popular concorda amb algunes de les idees que Antonio Gramsci desenvolupà en els seus *Quaderns de la presó* respecte de les pautes de despesa cultural de les classes socials més o menys humils i recorda el cas italià que també analitza amb més deteniment: a Catalunya, com a Itàlia, els escriptors «canonitzats» tenien una desconnexió evident de les masses, les quals preferien una cultura que remetés a allò elemental i popular, assegurant una experiència immediata, sense complicacions, i reflectís també les aspiracions democràtiques de la població.³²

No obstant això, la importància del Paral·lel (cabdal fins al final de la Guerra Civil espanyola) ha estat difuminada en la historiografia i la memòria oficial, la qual ha atorgat en exclusiva la modernització i la vitalitat de la ciutat al seu escenari burgès: l'Eixample i el Passeig de Gràcia. Un fenomen que no deu ser tampoc aliè al fet que la preferència de la perspectiva burgesa per explicar Barcelona anava

amb la perdiu de be amb patates, conill, bacallà amb espècies i «coses que exciten el beure». Vegeu Juli VALLMITJANA, «Criminalitat típica local», dins Juli VALLMITJANA, *Sota Montjuïc: Criminalitat típica local*, Tarragona, Proa, 2004, pàg. 181.

31 Joan-Lluís MARFANY, «Burguesia, modernització cultural, catalanisme», dins Pere GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, volum VI, *El Modernisme: 1890-1906*, Barcelona, Edicions 62, 1995, pàgs. 25-29.

32 Antonio GRAMSCI, «Concepto de “nacional-popular”», dins Antonio GRAMSCI, *¿Qué es la cultura popular?*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2011, pàgs. 136-55. Per altra banda, vegeu una anàlisi dels valors democràtics i populars continguts en moltes de les obres de teatre del Paral·lel, a Eduard MOLNER I CLOSAS, *El Paral·lel fent país*.

acompanyada d'una falta de debat sobre la bicefàlia social en què vivia immersa la Ciutat Comtal.³³ Un altre exemple paradigmàtic d'aquesta prioritat de narrativa burgesa ha estat la muntanya de Montjuïc, un espai molt vinculat al Paral·lel i al barri del Poble Sec. Montjuïc només va passar a ser considerat un espai civilitzat i digne de ser recordat després de la seva conversió en un espai jardí a partir del 1914, que substituï la seva funcionalitat com a espai de sociabilitat de les classes populars (amb les famoses fontades) i donà pas a una hegemonia dels valors burgesos a Montjuïc, culminada amb l'Exposició Internacional del 1929.³⁴

L'estudi de la sociabilitat i del Paral·lel a Catalunya

La història del Paral·lel no és únicament la història de l'oferta d'oci feta en aquella avinguda, sinó que també ho és de la gent que hi anava. Atesa l'hegemonia de l'element popular, estudiar el Paral·lel significa forçosament estudiar la seva sociabilitat, sobretot la seva variant informal.

Malgrat que la història de la sociabilitat catalana o barcelonina ha estat explicada des de diversos àmbits, alguns incorporats més o menys tardanament,³⁵ encara no existeix una tradició historiogràfica que hagi incorporat l'estudi dels plaers i de l'oci barceloní àmpliament. En una obra sobre l'associacionisme català publicada recentment, s'afirma que des de la dècada dels noranta l'estudi de la

33 Chris EALHAM, *La lucha por Barcelona: Clase, cultura y conflicto 1898-1937*, Madrid, Alianza, 2018 (1a ed.: 2005).

34 Aurelio CASTRO-VALERA, «“Infrastructuring” Pleasure: Montjuïc Before and After the Lights of the 1929 Barcelona International», *Journal of Urban History*, 10 maig 2022 (en línia; accés restringit), <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00961442221089862>.

35 Penso, per exemple, en l'estudi del futbol i les seves derivades en la societat del moment, incorporat a la historiografia catalana per historiadors com ara Carles Santacana o Carles Viñas.

sociabilitat s'ha anat consolidant en la historiografia dels Països Catalans, però s'ha dedicat especialment a explicar «la vertebració claustrada de la societat» i la cultura popular, burgesa i política.³⁶ Aquesta trajectòria historiogràfica, per tant, podria considerar-se una extensió de l'estudi del moviment obrer que ha permès fer incursions en la sociabilitat de les classes populars de Catalunya. Pere Gabriel ha fet referència explícita, en les seves obres, a dues classes de sociabilitat: la política, més o menys estudiada, com dèiem; i una altra més vinculada a l'oci, pròpiament (menys estudiada),³⁷ l'estudi de la qual és, per la seva naturalesa, més fragmentari.

Ara bé, l'estudi de la sociabilitat informal, més focalitzat en l'oci, planteja un problema metodològic: el menor rastre que deixa en les fonts. Les dimensions «ambigües»³⁸ o «implícites»³⁹ que cal deduir d'aquests contextos són majors que la vida oficial de les associacions. No és cap sorpresa, per tant, que l'àmbit més desenvolupat en la historiografia de la sociabilitat sigui actualment l'organitzada, concretada en l'associacionisme i el sindicalisme, lligats intrínsecament al desenvolupament de la cultura política popular entre finals del segle XIX i el segle XX.⁴⁰ Per altra banda, és possible que això també sigui una conseqüència lògica del pòsit de la rica tradició d'estudis

36 Montserrat DUCH, Ramon ARNABAT i Antoni GAVALDÀ, *La Catalunya associada (1868-1939)*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2020, pàgs. 14-15.

37 Pere GABRIEL, «Sociabilitat de les classes treballadores a la Barcelona d'entreguerres», dins José Luis OYÓN, *Vida obrera en la Barcelona de entreguerres, 1918-1936*, Barcelona, Centre de Cultura, 1998, i Pere GABRIEL, «Espacio urbano y articulación política popular en Barcelona, 1890-1920», dins J. L. GARCÍA DELGADO, *Las ciudades en la modernización de España*, pàgs. 61-94.

38 Joffre DUMAZEDIER, «Realidades del ocio e ideologías», dins Joffre DUMAZEDIER, *Ocio y sociedad de clases*, pàg. II.

39 Jean-Louis GUEREÑA, «Espacios y formas de sociabilidad en la España contemporánea», *Hispania*, LXIII/2, 214, 2003, pàg. 411.

40 Vegeu una relació extensa i sistemàtica de la bibliografia i altres recursos generats en aquest àmbit, a Montserrat DUCH, Ramon ARNABAT i Antoni GAVALDÀ, *La Catalunya associada (1868-1939)*.

socials que arrencaren a les dècades dels seixanta i els setanta a casa nostra gràcies a la introducció del materialisme històric a Catalunya; però potser també ho sigui d'una major comoditat: l'estudi de la sociabilitat informal requereix, com apuntàvem anteriorment, fonts més diversificades, diàleg amb altres ciències socials i l'acceptació incòmoda d'una certa inconcreció en els resultats finals.⁴¹

Al final de l'exposició «El Paral·lel, 1894-1939. Barcelona i l'espectacle de la modernitat» (que es va poder visitar entre el 26 d'octubre de 2012 i el 24 de febrer de 2013 al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona) es plantejava la pregunta «Per què no en sabíem res?», respecte del Paral·lel irradiador de modernitat que mostrava. L'exposició assumia un desconeixement general del públic per plantejar aquesta qüestió. Potser aquesta formulació era matisable: el record del Paral·lel era força viu entre la gent que el va viure, però és segur que el seu record ha anat diluint-se entre les noves generacions;⁴² un fet que hem d'atribuir a la configuració cultural de les nostres societats post-modernes hiperimmediates i que han deixat de mirar a la història per entendre's...,⁴³ però també a la manca d'atenció dels historiadors.

Fins fa poc, les obres majoritàries que han narrat el Paral·lel han emprat una perspectiva periodística i anecdòtica, més enfocada a aportar dades curioses i recrear els ambients bohemis i decadents del Paral·lel i el Barri Xino del passat, que a oferir-nos una anàlisi pròpiament històrica.⁴⁴ Començant per la clàssica *Biografía del Paralelo: 1894-1934*,

41 Jorge URÍA, «Sociabilidad informal y semiótica de los espacios. Algunas reflexiones de método», *Studia Historica. Historia Contemporánea*, 26, gener 2008, pàgs. 179-181.

42 Marc GELI TABERNER, «Mite i oci en el marge oblidat del Paral·lel – Entrevista a Enric H. March, Pablo Perez i Jordi Rabassa».

43 Vegeu Tony JUDT, *Sobre el olvidado siglo XX*, Madrid, Taurus, 2011, pàgs. 13-34.

44 En aquest aspecte, cal ressaltar les obres del periodista Paco Villar, qui ha fet una tasca d'investigació i de divulgació molt important sobre el Barri Xino, la vida nocturna de Barcelona o la irrupció i consolidació dels cafès i bars cosmopolites a la Ciutat Comtal al llarg dels segles XVIII-XX.

redactada durant la immediata postguerra espanyola (1945) i la qual no pretén ser altra cosa que un recopilatori de divertides, estrambòtiques, artístiques i innocents anècdotes ocorregudes al Paral·lel.⁴⁵

Des d'un punt de vista historiogràfic, la manca d'una anàlisi més històrica no és culpa, lògicament, dels autors que han narrat fets que ningú altre havia tractat, sinó dels historiadors que s'han desentès d'aquests espais i àmbits de socialització. Per descomptat, no existeix un buit total. Tenim obres historiogràfiques més o menys generalistes d'aquests espais.⁴⁶ Més recentment, les tesis doctorals d'Eduard Molner i Luisa Suárez, centrades ambdues en el Paral·lel, han analitzat els espectacles oferts, juntament amb l'aparició i la consolidació d'un públic popular de masses⁴⁷ per al teatre i el cinema oferts al Paral·lel, respectivament.

Per tant, la mancança d'estudis historiogràfics (i de divulgació) sobre el Paral·lel té una relació directa amb la relativa debilitat de l'estudi de la sociabilitat de les classes populars (que aportaven el gruix del públic, és clar). La manca d'una tradició investigadora sobre aquests espais no afebleix únicament l'estudi de la sociabilitat a casa nostra (és sorprenent no haver estudiat a fons el punt de trobada i de socialització més important de la ciutadania barcelonina, que va tenir un rol essencial a l'hora de forjar una «consciència barcelonina» en el moment històric de la formació de Barcelona a partir dels seus antics pobles),⁴⁸ sinó que impedeix potencialment noves perspectives

45 Luis CABAÑAS GUEVARA, *Biografía del Paralelo: 1894-1934*.

46 Vegeu Miquel BADENAS I RICO, *El Paralel: Nacimiento, esplendor y declive de la popular y bullanguera avenida barcelonesa*, i Sebastià GASCH, *Barcelona de nit*, Barcelona, Parsifal, 1997.

47 Eduard MOLNER I CLOSAS, *El Paralel fent país*, i Luisa SUÁREZ CARMONA, *El cinema i la constitució d'un públic popular a Barcelona. El cas del Paralel*, tesi doctoral, Girona, Universitat de Girona, 2011.

48 Pere GABRIEL, «Sociabilitat de les classes treballadores a la Barcelona d'entreguerres», pàg. 104.

per a la investigació històrica: en l'àmbit econòmic, en el de gènere, etc.

Per tot plegat, hauríem de parlar, més que d'un estat de la qüestió dels estudis sobre el Paral·lel, de l'absència d'aquests estudis. Lògicament, la (no) investigació sobre aquest assumpte no és únicament una qüestió estructural, sinó també una tria personal de cada historiador i, consegüentment, no analitzable. Tot i això, podem formular hipòtesis fonamentades en la tradició intel·lectual i cultural catalana que expliquin aquest buit relatiu sobre l'estudi de l'avinguda.

El menysteniment noucentista envers el Paral·lel: l'arrel del problema?

El menyspreu tradicional de l'elit catalana per tota l'obra cultural produïda al Paral·lel ha estat investigat. Un exemple paradigmàtic d'aquesta actitud envers l'espectacle ofert al Paral·lel és el de *Mirador*, una de les grans revistes catalanes de tots els temps, portaveu de les aspiracions dirigistes de les classes mitjanes i professionals catalanes que es mostrà sempre molt belligerant contra la cultura pensada i consumida al Paral·lel i als seus voltants.⁴⁹

El rebuig d'aquesta mena de cultura, de tipus *masscult* o cultura de masses, sense vàlua ni funcionalitat artística, de consum immediat i pensada amb finalitats comercials, era segurament una conseqüència lògica de la gènesi de la cultura catalana des del Modernisme. El desig d'instituir la cultura catalana com a cultura nacional, diferenciada de l'espanyola, i moderna⁵⁰ generà un biaix en favor de l'alta

49 Eduard MOLNER I CLOSAS, «La mirada de *Mirador*. Historiar un rebuig», dins Eduard MOLNER I CLOSAS, *El Paral·lel fent país*, pàgs. 362-546.

50 Una tesi defensada i demostrada a Joan-Lluís MARFANY, *Aspectes del Modernisme*, Barcelona, Curial, 1987 (1a ed.: 1975).

cultura, la qual havia de suplir una mancança fonamental: no disposar d'un estat. Això acabà generant un menysteniment del Modernisme envers tot el que no fos alta cultura. Aquesta mancança impedí establir un «subsistema literari d'oci en català».⁵¹ El nou mercat cultural català massificat va ser principalment en castellà⁵² i va caldre esperar fins a finals de la segona dècada del segle xx perquè el català pogués també fer-s'hi un lloc notable, ja fos amb les obres teatrals d'Amichatis, ja fos *Baixant de la font del Gat*.

Aquesta tendència s'accentuà amb l'arribada i la consolidació del Noucentisme a Catalunya. No debades, el gran moviment «ordenador» i «dirigista» de les classes mitjanes professionals i intel·lectuals i amb vocació de direcció a Catalunya, trobà una plasmació pràctica de les seves aspiracions en l'obra de govern d'Enric Prat de la Riba i la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925).⁵³ Malgrat que hom pensa en el Noucentisme com en un moviment essencialment cultural (tot i que també ho fou, és clar), es distingia del Modernisme en el fet que fou acollit per un grup que s'identificava amb els seus valors i en la possibilitat de dur a la pràctica els seus ideals gràcies al programa polític de la Lliga Regionalista.⁵⁴ Si bé fer una política cultural per primera vegada de manera autònoma en la Catalunya contemporània fou important i estigué planificat i executat per les princi-

51 Joan-Lluís MARFANY, «Burgèsia, modernització cultural, catalanisme», dins Pere GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, volum VI, *El Modernisme: 1890-1906*, Barcelona, Edicions 62, 1995, pàgs. 31-32.

52 Just ARÉVALO I CORTÈS, *La cultura de masses a la Barcelona del nou-cents*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 2002, pàg. 20.

53 Jordi CASASSAS YMBERT, *La fàbrica de les idees*, pàgs. 110-112 i 220-221, i Jordi CASASSAS YMBERT, «La Mancomunitat i l'acció de la intel·lectualitat catalana al primer Noucent. Assaig d'interpretació», dins Enric UCÉLAY-DA CAL, Josep PICH i Arnau GONZÀLEZ (eds.), *L'aparença d'un poder propi: La Mancomunitat de Catalunya i el catalanisme*, Catarroja, Afers, 2019, pàgs. 153-169.

54 Jordi CASASSAS, *La voluntat i la quimera*, Barcelona, Pòrtic, 2016, pàg. 58.

pals figures intel·lectuals de principis del segle xx,⁵⁵ fou una construcció dirigida d'alta cultura que deixà intacta la qüestió del consum cultural veritablement existent. Serien escriptors de formació autodidacta, de vida erràtica i bohèmia, que vivien del nou entramat de la cultura de masses (periodistes, autors d'obres de teatre comercials i de cinema —amb el temps—, etc.),⁵⁶ els qui influïrien majorment en el consum cultural de l'època. Les preocupacions i les concepcions dels noucentistes poc tenien a veure amb els gustos grollersi populars de les masses de la Barcelona de principis del segle xx.

Per tant, l'oblit de la producció artística i cultural del Paral·lel i del realisme social de la literatura del Districte Cinquè per part dels historiadors podria tenir d'entrada aquesta causa: l'oblit al qual els dirigistes i intervencionistes noucentistes, més preocupats a bastir una alta cultura nacional catalana, la condemnaren. Una producció que ha passat encara més d'esquitllentes si tenim en compte l'empremta que el Noucentisme deixà en la manera en què hom classifica i entén la literatura catalana.⁵⁷ Això no impedí, però, que molts d'aquests intel·lectuals i professionals sentissin la crida de la temptació dels baixos fons barcelonins o la completessin enjogassats des d'una bohèmia benestant.⁵⁸

55 Vegeu una anàlisi més detallada de la tasca cultural de la Mancomunitat a Joan SAFONT I PLUMED, «Intel·lectuals i polítics a les ordres de Prat de la Ribera», dins Enric UCCELAY-DA CAL, Josep PICH i Arnau GONZÀLEZ (eds.), *L'aparença d'un poder*, i Jordi CASSASSAS, «La Mancomunitat i l'acció de la intel·lectualitat catalana del primer Nou-cent. Assaig d'interpretació», dins Enric UCCELAY-DA CAL, Josep PICH i Arnau GONZÀLEZ (eds.), *L'aparença d'un poder*.

56 JUST ARÉVALO I CORTÈS, *La cultura de masses a la Barcelona del nou-cents*, pàgs. 16-17.

57 Joan-Lluís MARFANY, «Una visió recent del Modernisme», dins Joan-Lluís MARFANY, *Aspectes del Modernisme*.

58 Només cal pensar en alguna de les aventures dels aristòcrates o benestants al Barri Xino de la novel·la de Josep Maria de SAGARRA *Vida privada*, Barcelona, Proa, 1988 (1a ed.: 1983).

Un oblit perllongat en el temps: les causes de la historiografia

Malgrat la importància que tingueren els prejudicis noucentistes envers el Paral·lel, per què l'estudi de l'avinguda ha continuat sent obviat fins fa tan poc? Com hem explicat anteriorment, el Noucentisme va establir unes bases discursives que justificaven l'exclusió de la cultura de masses catalana, però després de la Guerra Civil espanyola van intervenir altres factors. I és que, després de l'ensulsiada del projecte republicà català, potser no hi havia cap altre remei que condemnar a l'oblit el Paral·lel, ja que es prioritzà la salvació dels aspectes de la cultura catalana que tenien millor consideració.

A més, les grans línies historiogràfiques de la llarga postguerra espanyola havien d'encarar molts reptes en poc temps: s'havia d'emprendre una reconstrucció historiogràfica democràtica, atès que la cultura en general havia estat truncada brutalment per la dictadura sorgida de la Guerra Civil. Si en focalitzem en l'època contemporània, calia començar gairebé des de zero amb l'estudi dels segles XIX i XX, a causa d'un tabú generacional pels traumes que havia originat l'encara recent guerra i que, a més, havia estat objecte de la demonització constant del règim franquista. A Catalunya, la influència enorme de Jaume Vicens Vives i el marxisme cultural permeteren l'establiment de camps d'estudi com ara la societat o l'economia en la historiografia catalana.

La gran incidència del marxisme⁵⁹ va permetre reconstruir i tractar aspectes fins a aquell moment inexistents o poc tractats. De la mateixa manera, es va poder permetre connectar la historiografia

59 Jordi Casassas classifica el materialisme històric com un dels grans moviments culturals del segle XX català i en critica l'abassegadora hegemonia que obtingué com a eina metodològica, que menystingué la història cultural o de les idees. Vegeu Jordi CASASSAS YMBERT, *La fàbrica de les idees*, pàg. 34.

catalana amb alguns dels grans debats que s'estaven fent a escala europea; només cal recordar la importància que alguns historiadors marxistes britànics van tenir a Espanya gràcies a la tasca d'editors com Gonzalo Pontón. La preeminència del materialisme històric permeté la supremacia de la història social. Però el seu ferm arrelament també dificultà el floriment de noves tendències historiogràfiques, ja que alguns representants de la història social tenien por que altres tendències historiogràfiques, com la història cultural o l'estudi de la sociabilitat, desdibuïessin l'eix interpretatiu essencial de la lluita de classes en la ciència històrica.⁶⁰

Actualment, la historiografia catalana es troba ja plenament immersa i connectada amb els debats culturals i historiogràfics mundials. Hem rebut de ple els nous corrents culturals postmoderns, entre els quals hi ha la reeixida història cultural, que, si bé té una definició escapívola i un objecte d'estudi poc definit, això no n'impedeix el funcionament i que tingui una gran popularitat. Per la seva banda, la història de la sociabilitat, més desenvolupada en altres països del nostre entorn europeu, sembla el marc més adient a l'hora d'analitzar fenòmens com el del Paral·lel.

Les limitacions de la història cultural i la subjectivitat a l'hora d'explicar el Paral·lel

És evident, com hem apuntat anteriorment, que l'absència de la qüestió del Paral·lel no és absoluta i que havíem mantingut un cert record col·lectiu borrós d'aquesta avinguda, si bé limitat i circumscrit a aspectes com la bohèmia, l'excentricitat o l'inici d'algunes identitats col·lectives que avui dia qualificaríem com a LGBT. Adjectius com *jaranera* per qualificar l'avinguda es repeteixen contínuament a l'ho-

⁶⁰ Jorge URÍA, «Sociabilidad informal y semiótica de los espacios», pàgs. 189-192.

ra de llegir les memòries dels que visqueren de primera mà els seus racons. En aquest sentit, els materials que han arribat fins a nosaltres semblen més adequats al «canvi subjectiu» que està permetent la història cultural i que està ajudant a revalorar les experiències i les memòries particulars.⁶¹

Però aquesta alegria desbocada, aquesta simplificació del Paral·lel o del Districte Cinquè que ens fa veure aquests espais com una translació dels «feliços anys vint» (per a qui ho foren, per cert?) a casa nostra, s'explica per cert desinterès investigador, però també en bona mesura per la importància que han tingut les memòries i altres relats personals o les novel·les a l'hora d'estudiar el Paral·lel. Uns materials que, si bé són essencials, no deixen de ser fonts històriques on el retrat passa pel prisma del subjectivisme.

Josep Fontana afirmava que la dinàmica historiogràfica postmoderna de les darreres dècades ha permès una reacció contra la història social i ha conduït a un «escepticisme paralitzant» que ens ha convençut de la impossibilitat de conèixer el passat (o, el que és el mateix, de la negació mateixa d'entendre el nostre present).⁶² Si bé és clar que hem de ser cautelosos a l'hora d'establir generalitzacions, tampoc no creiem que hàgim de regalar la història a un conjunt de relats particulars o «representacions» d'aquesta.

En aquest sentit, la història de la sociabilitat, entesa com l'estudi de les relacions socials que es donen entre un conjunt d'individus en uns espais concrets, és un «significant buit». És a dir, pot posar-se l'accent en els seus aspectes més culturals o socials (sense que hi hagi d'haver forçosament una dicotomia exclouent). És clar també, com hem afirmat abans, que l'estudi de l'oci més informal ens obliga

61 Elena HERNÁNDEZ SANDOICA, «El presente de la historia cultural», *Cercles: Revista d'Història Cultural*, 22, 2019, pàgs. 74-77.

62 Josep FONTANA, *La historia de los hombres: El siglo XX*, Barcelona, Crítica, 2013, pàgs. 156-162.

necessàriament a col·laborar amb altres ciències socials (el mateix estudi de la sociabilitat prové de la sociologia), particularment amb l'antropologia,⁶³ per la seva major capacitat de teoritzar sobre les relacions humanes o d'investigar xarxes urbanes que estructurin el teixit social amb unes interconnexions que depassin les relacions estrictament de classe o econòmiques.⁶⁴

L'adopció de termes d'altres ciències (essencialment, socials) ha permès una elucubració teòrica excessiva que pot tenir massa poc contacte amb les proves i dades tangibles que constitueixen la feina última de l'historiador. L'estudi del Paral·lel, si bé pot fer-se segons els seus diferents col·lectius, ha de permetre enriquir els detalls de la sociabilitat de les classes populars, principalment. A efectes pràctics, aquesta ambició necessita trobar les fonts que ens permetin relativitzar les dades de caràcter més qualitatiu i treballar amb dades quantitatives, més comprovables. Les implicacions d'aquest enfocament poden ser múltiples i ens permetrien corroborar la constància dels grans canvis culturals documentats per les fonts literàries. Els arxius de l'Hospital de la Santa Creu, de la Cambra de Comerç de Barcelona o del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya poden començar a proporcionar-nos dades més objectivables a l'hora de testimoniar el canvi cultural entre la població barcelonina gràcies al Paral·lel (i al Districte Cinquè), especialment a partir de l'esclat de la Primera Guerra Mundial (1914-1918).

En aquest sentit, el treball de Hilde Greefs i Anne Winter «Foreign female sex workers in an Atlantic port city: elite prostitution in late nineteenth-century Antwerp», que tracta la prostitució a la ciu-

63 Helena Hernández Sandoica parlava ja en un article del 2003 sobre l'«antropolització» de l'anàlisi històrica en la història cultural. Vegeu Helena HERNÁNDEZ SANDOICA, «La historia cultural en España: tendencias y contextos de la última década», *Cercles: Revista d'Història Cultural*, 4, 2001, pàg. 70.

64 Jorge URÍA, «Sociabilidad informal y semiótica de los espacios», pàgs. 207-208.

tat d'Anvers, no únicament a partir de fonts literàries, sinó també amb dades concretes extretes de l'Administració, permet posar xifres a fenòmens socials que només es documentaven a partir de fonts literàries. A més, la incursió dels autors en la geografia els permet arribar a conclusions molt interessants sobre la mobilització internacional de les prostitutes d'Anvers i la separació espacial i de tracte que hi havia entre la prostitució destinada a rics o pobres.⁶⁵

Aquest plantejament no pretén ésser un model d'aplicació universal. Certament, no pot funcionar en l'estudi dels col·lectius que sentien una determinada identificació cultural diferent de la de la seva època i que és difícil de comprovar basant-se en la realitat material o en les dades. Així i tot, sí que podem determinar quin pes volem atorgar a l'experiència subjectiva.

L'estudi del Paral·lel o d'altres llocs de la ciutat que oferien un oci diferent, com el Districte Cinquè, no pot enfocar-se com un recull d'experiències o un retrat inconnex múltiple dels diferents col·lectius que freqüentaren aquells espais. Les experiències no es donen *per se*, sense un context més ampli. No volem negar els diferents punts de vista que existiren en aquell entramat urbà que anava des del Paral·lel fins a la Rambla, ni tornar al fet explicatiu fossilitzat de la cultura com a simple superestructura de certa anàlisi simplista marxista.

Tot plegat enllaça amb un debat molt més ampli, que no abordarem aquí, sobre quina mena de ciència històrica volem per al futur (el projecte social, que en diria Josep Fontana). Seria illús pensar que la ciència que produïm no està influenciada pel seu context polític, social i cultural actual (en el qual el triomf de l'individualisme i la

65 Vegeu Hilde GREEFS i Anne WINTER, «Foreign Female Sex Workers in an Atlantic Port City: Elite Prostitution in Late Nineteenth-Century Antwerp», dins Christina REIMANN i Martin ÖHMAN (eds.), *Migrants and the making of the urban-maritime world*, Oxon, Routledge, 2021.

fragmentació social semblen trobar el seu reflex en la historiografia).⁶⁶ La subjectivitat, en resum, no hauria de ser l'única via de renovació de la ciència històrica.

El Paral·lel com a districte de plaer

L'existència a Barcelona d'àrees concretes «especialitzades» a oferir un oci popular, de masses, com el Paral·lel, permetria també analitzar la capital catalana amb una nova eina metodològica que actualment intenta fer-se un lloc en el món acadèmic de la història urbana i els estudis culturals urbans: «pleasurescapes».⁶⁷ Format a partir dels vocables anglesos *pleasure* (“plaer”) i *scape* (“escapada”), el concepte, traduïble al català com a “escapades plaents”, evoca els llocs especialitzats a oferir a àmplies capes socials (*pleasure districts* o districtes de plaer) un determinat oci o plaer comercialitzat i més o menys tecnològic i que permet una escapada de la realitat.

D'acord amb els criteris definidors del concepte que acabem de descriure, aquest terme només podria aplicar-se a les urbs amb un grau de desenvolupament de la modernitat notable. Barcelona sembla analitzable també en aquests termes de plaer. Però, a més, com a ciutat portuària, la Ciutat Comtal també tindria un altre focus d'interès: l'aportació singular que presumptament les ciutats marítimes contemporànies, com Barcelona, fan al món de l'oci i del plaer.⁶⁸ Amb aquesta hipòtesi, la Humanities in the European Research Area

66 Vegeu Josep FONTANA, *Historia: análisis del pasado y proyecto social*, Barcelona, Austral, 2016 (1a ed.: 1982).

67 Paul VAN DE LAAR i Vincent BAPTIST, «Pleasurescapes», dins *Bloomsbury History Theory and Method*, Londres, 2022 (en línia; accés restringit), www.bloomsburyhistory-theorymethod.com/article?docid=b-9781350927933&tcid=b-9781350927933-120.

68 Vegeu Lisa KOSOK, «Pleasurescapes on the Edge. Performing Modernity on Urban

(HERA) va subvencionar el projecte «Pleasurescapes: port cities' transnational forces of Integration», integrat al seu torn en el projecte «Public spaces: culture and integration in Europe (2019-2022)», on no només s'analitza el cas del Paral·lel de Barcelona, sinó també altres «districtes de plaer» d'altres ciutats portuàries, com Rotterdam (Països Baixos), Hamburg (Alemanya) i Göteborg (Suècia).⁶⁹

A mode de conclusió

Altre cop, però, podríem relacionar el terme «escapades plaents» amb les problemàtiques anteriors que hem establert al voltant de la història cultural i l'estudi de la sociabilitat informal. Els conceptes d'escapada i de plaer remetent a experiències individuals o col·lectives sobre com es digeria aquest nou oci de masses: uns fenòmens abstractes que difícilment podem constatar via les fonts històriques i per als quals necessitem una altra vegada entrar en contacte amb altres ciències socials⁷⁰ per trobar explicacions en àmbits en què aparentment la ciència històrica no té una resposta. Parlem, per tant, d'una perspectiva essencialment cultural lligada a la subjectivitat. Fàcilment, per tant, podem distingir el terme «escapada plaent» com una variable ben encaixada en el vast i poc definit espai postmodern. Malgrat que no podem negar la utilitat a aquest enfocament més vivencial i antropològic,⁷¹ de nou la falta de materialitat que corrobora unes

Waterfronts (1880-1960)», *Journal of Urban History*, 29 maig 2022 (en línia; accés restringit), <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00961442221089860>.

⁶⁹ Per saber més sobre el projecte, visiteu <https://pleasurescapes.eu/> (en línia) (consulta: 28 maig 2022).

⁷⁰ Paul VAN DE LAAR i Vincent BAPTIST, «Pleasurescapes», pàg. 3.

⁷¹ El mateix terme *pleasurescape* té una gènesi antropològica: vegeu Paul VAN DE LAAR i Vincent BAPTIST, «Pleasurescapes», i Lisa KOSOK, «Pleasurescapes on the Edge. Perform-

construccions mentals i teòriques és un problema i en planteja un altre: fins a quin punt, emprant aquesta metodologia, donem veracitat a una imatge preconcebuda de certs espais.

Per aquest motiu, crec que aquestes aproximacions han d'acompanyar-se de conceptes i evidències empíriques. Si bé és cert que els defensors d'aquest terme reconeixen les circumstàncies concretes i materials en què es desenvoluparen aquestes «escapades plaents», l'ús del terme «oci» és quasi inexistent entre ells. Aquest fet és ben significatiu, ja que «oci» remet a un fenomen econòmic concret (la indústria de l'entreteniment i la mercantilització del temps lliure), taxat, accessible per a les massives classes populars a partir de finals del segle XIX.

El terme «escapada plaent» ens recorda que la identitat urbana pot depassar els factors de classe i està lligada a múltiples variables culturals,⁷² però evita problemitzar sobre el concepte de cultura⁷³ i nega el seu caràcter classista, al mateix temps que les qualifica com a «contraculturals»;⁷⁴ una qualificació problemàtica, si tenim en compte el caràcter purament recreatiu i capitalista de moltes d'aquestes activitats.

L'estudi del Paral·lel, com el de molts altres espais amb una funcionalitat semblant a la seva, pot enquadrar-se en una àmplia gamma d'aproximacions, investigacions i usos crítics de termes i conceptes d'altres ciències socials. Tots són benvinguts a l'hora d'analitzar un fenomen complex com el Paral·lel, però no crec que hàgim de donar preferència a factors estrictament culturals o antropològics. Cal una justificació documental per a la teorització d'aquests espais, si bé depassen la seva dimensió estrictament material, és clar. Això

ing *Modernity on Urban Waterfronts (1880-1960)*».

72 Paul VAN DE LAAR i Vincent BAPTIST, «Pleasurescapes», pàg. 3.

73 *Ibidem*.

74 *Ibidem*, pàg. 9.

no exclou que puguem investigar quines dinàmiques generaven els diferents individus, col·lectius culturals o classes, o quines possibles múltiples identitats tenien; tampoc significa tornar a donar una preferència absoluta i sense matisos a la història social. Significa, senzillament, trobar un punt d'equilibri.

Els continguts de la revista estan subjectes a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons, el text de la qual està disponible a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>.